

WILHELM
Z SAINT-THIERRY

źródła monastyczne **monografie 8**

Redakcja naukowa:

Michał Tomasz Gronowski OSB

Szymon Hiżycki OSB

AMBROGIO M. PIAZZONI

WILHELM Z SAINT-THIERRY

SCHYŁEK IDEAŁU MONASTYCZNEGO W XII WIEKU?

Przekład:

Ignacy Rogusz OCist.

Redakcja naukowa:

Michał Tomasz Gronowski OSB

TYNIEC

WYDAWNICTWO BENEDYKTYNÓW

Przekład i opracowanie wykonane w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą: „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2014–2020, nr 12H 13 0566 82: „Źródła wzorców kultury monastycznej – transformacja i recepcja w średniowiecznej Polsce: kultura piśmienna, przekaz ustny i wizualny”.

NARODOWY PROGRAM
ROZWOJU HUMANISTYKI

Redakcja naukowa:

MICHAŁ TOMASZ GRONOWSKI OSB

Redakcja tomu:

MICHAŁ TOMASZ GRONOWSKI OSB

ELŻBIETA WIATER

Opracowanie graficzne:

JAN NIEĆ

Imprimi potest: Opactwo Benedyktynów

L.dz. 74/2018, Tyniec, dnia 15.03.2018

† Szymon Hiżycki OSB, opat tyniecki

ISBN 978-83-8205-045-5

Wydanie pierwsze – Kraków 2020

© Copyright by Tyniec Wydawnictwo Benedyktynów

ul. Benedyktyńska 37, 30–398 Kraków

tel.: +48 (12) 688–52–90

tel./fax: +48 (12) 688–52–91

e-mail: zamowienia@tyniec.com.pl

www.tyniec.com.pl

Ilość arkuszy: 13,3

Druk i oprawa:

Tyniec Wydawnictwo Benedyktynów

druk@tyniec.com.pl

Spis treści

Wykaz skrótów7
Wprowadzenie9
Nota tłumacza i wydawcy polskiego	12

Część pierwsza: Wilhelm scholastyk

Rozdział I: „Hucusque veni, hic sto, procedere non licet”. Początki . .	15
Rozdział II: „Monachus licet scholasticus”. Pierwsze wystąpienie publiczne	49

Część druga: Wilhelm mnich

Rozdział III: „Haec est de vestro et nostro ordine sententia” Polemika monastyczna	85
Rozdział IV: „Facilius possunt nova fundari quam vetera reparari” Próba reformy Wilhelma	117
Rozdział V: „Quem quaeris, si in amore tuo est, in te est” Wilhelm, opat benedyktyński w Saint-Thierry.	143

Część trzecia: Wilhelm teolog

Rozdział VI: „Non nisi amor capit quae sunt divina” Wilhelm, cysterski mnich w Signy	161
Rozdział VII: „Dilexi et ego eum, et diligere vellem” Wilhelm i Abelard	187
Rozdział VIII: „Sabbatum delicatum” Wilhelm teologiem przebóstwienia	213
Zakończenie.	237
Bibliografia	241
Indeks imion i nazw własnych	257

Wykaz skrótów

Bibliotheca

- Cluniacensis* *Bibliotheca Cluniacensis*, wyd. M. MARRIER, Lutetiae Parisiorum 1614.
- CEGLAR S. CEGLAR, *William of Saint-Thierry: the Chronology of his Life with a Study of his Treatise 'On the Nature of Love', his Authorship of the 'Brevis commentatio', the 'In lacu', and the 'Reply to cardinal Matthew'* (dissertation), Washington 1971 (microfilm: Ann Arbor 1975).
- CCCM Corpus Christianorum. Continuatio Medievalis, Turnholti 1966–
- CCL Corpus Christianorum. Series Latina, Turnholti 1953–
- CSEL Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, Salzburg 1864–
- Ep.* *Epistola, epistolae*, listy
- L'homme et son oeuvre* J.-M. DÉCHANET, *Guillaume de Saint-Thierry. L'homme et son oeuvre*, Bruges 1942 (Bibliothèque Médiévale: Spirituels Précolastiques, 1).
- MGH Monumenta Germaniae historica, Hannover–Leipzig–Berlin 1826–
- MGH SS Monumenta Germaniae Historica. Scriptores.
- Meditativa oratio* WILHELM Z SAINT-THIERRY, *Meditativae orationes*, oprac. i przekł. M.-M. DAVY, Paris 1934.
- JL PH. JAFFÉ, *Regesta Pontificum Romanorum*, red. S. LOEWENFELD, F. KALTENBRUNNER, P. EWALD, Lipsiae 1885 (Graz 1956).
- Prologus ad Bernardum* *Prologus ad abbatem Claraevallis S. Bernardum*, PL 180
- PL Patrologiae cursus completus. Series latina, wyd. J.-P. MIGNE, Parisiis 1844–1865.
- RB BENEDYKT Z NURSJI, *Reguła*, przekł. A. ŚWIDERKÓWNA, Kraków 2010⁵.
- RBén „Revue Bénédictine”, Maredsous 1884/1885–

- Sabbatum delicatum* List załączony do *Epistola ad fratres de Monte Dei*, wyd. J.-M. DÉCHANET, *Lettre aux Frères du Mont-Dieu*, s. 130–142; PL 180, kol. 307–310 (przekł.: ŻrMon 66).
- Saint-Thierry* *Saint-Thierry, une abbaye du VIe au XXe siècle*, [w:] *Actes du Colloque international d'Histoire monastique, Reims–Saint-Thierry, 11–14 octobre 1976*, red. M. BUR, Saint-Thierry 1979.
- SBO ŚW. BERNARD Z CLAIRVAUX, *Sancti Bernardi opera omnia*, vol. I–VIII, recensuerunt J. LECLERCQ, H. ROCHAIS, C.H TALBOT, Romae 1957–1977.
- SCh Sources Chrétiennes, Paris 1941–
- StMon „Studia Monastica. Commentarium ad rem monasticam historice investigandam”, Abadia de Montserrat (Barcelona) 1959–
- The Letters* *The Letters of Peter the Venerable*, wyd. G. CONSTABLE, vol. I–II, Cambridge Mass. 1967 (Harvard Historical Studies, 78).
- Złoty list* *Epistola ad fratres de Monte Dei (La lettre aux Frères du Mont-Dieu [Lettre d'Or])*, oprac. i przekł. J.-M. DÉCHANET, SCh 223, 1975 (przekł.: ŻrMon 66).
- ŻrMon Źródła Monastyczne, red. M.T. GRONOWSKI, SZ. HIŻYCKI, Kraków 1993–
- ŻrMon 15 *Najstarsze pisma kartuzów*, przekł. R. WITKOWSKI I IN., wstęp i oprac. R. WITKOWSKI, W. LESNER, 1997.
- ŻrMon 55 *Polemika kluniacko-cysterska z XII wieku. Bernard z Clairvaux, Apologia do opata Wilhelma z Saint-Thierry, Piotr Czcigodny, List 28 do Bernarda z Clairvaux, Hugon z Amiens, Apologia, Traktat pewnego opata, mnich Idung, Dysputa dwóch mnichów*, przekł. E. BUSZEWICZ, red. nauk. i wstęp M.T. GRONOWSKI, 2010.
- ŻrMon 66 WILHELM Z SAINT-THIERRY, *Złoty list (do Braci z Mont-Dieu)*, przekł. W. MOHORT-KOPACZYŃSKI, red. nauk. i wstęp P. CHOJNACKI OCIST., M.T. GRONOWSKI OSB, A.M. PIAZZONI, 2013.

Wprowadzenie

W ostatnich latach w znaczący sposób wzrosła liczba publikacji poświęconych Wilhelmowi z Saint-Thierry. Światło dzienne ujrzały nowe wydania i tłumaczenia, osobie Wilhelma została poświęcona część sympozjum na temat historii klasztoru Saint-Thierry, ukazało się również kilka monografii, a inne są w przygotowaniu. Oczywiście dzisiaj wiadomo znacznie więcej aniżeli w 1923 r., kiedy opublikowano dzieło André Adama *Guillaume de Saint-Thierry, sa vie et ses oeuvres*, którego wydanie było tożsame z wznowieniem studiów na temat Wilhelma. Uściślono wiele istotnych kwestii, dotyczących przypisania temu opatowi z Saint-Thierry różnych dzieł, i zanotowano postępy w datowaniu najważniejszych wydarzeń z jego życia.

Mamy wiele powodów do odnowienia zainteresowania tą postacią, począwszy od specyfiki źródeł (uważa się, iż oprócz łacińskich istnieją również greckie), a skończywszy na uwypukleniu niektórych z jego myśli: mistycyzm tak zwanego *Złotego listu* lub rola, jaką odgrywał Wilhelm w informowaniu Bernarda z Clairvaux o rzekomych błędach Abelarda, a więc mniej lub bardziej bezpośrednio uczestnictwo opata Saint-Thierry w potępieniu paryskiego myśliciela na synodzie w Sens.

Moje zainteresowanie Wilhelmem zapoczątkowało spostrzeżenie, iż jego historia osobista, przy zachowaniu w pamięci osobliwości tej postaci, wydawała mi się emblematyczna dla całego świata monastycznego XII w. Według mnie jego życie streszcza, przedstawia i zawiera w sobie wszystkie etapy ewolucji przeżywanej przez cały monastycyzm w XII stuleciu, z pewnością jednym z najtrudniejszych i decydujących w całej historii monastycyzmu.

W ciągu XI i XII wieku, pomimo wzrastającego splendoru Cluny i rozległego wpływu świata monastycznego na wszystkie poziomy rzeczywistości, także na życie świeckie, życie mnisze doświadczyło kryzysu, któ-

ry mógłby być pesymistycznie zinterpretowany jako niepokojący przerost albo wielka, ale i bezskuteczna próba odnowy. Niewątpliwie, kryzys był głęboki i cechował nie tylko świat monastyczny, gdyż właśnie ze względu na liczne i mające istotne konsekwencje relacje ze światem, zaznaczył się również w wymiarze zarówno religijnym, jak i świeckim ówczesnej rzeczywistości.

Jednym z ważniejszych aspektów o znaczeniu historycznym *Reguły* św. Benedykta jest antyteza dialektyczna, w samym dziele rozwiązana teoretycznie i praktycznie z zachowaniem doskonałej równowagi pomiędzy stałością życia według ducha, a więc propozycją rygorystycznego modelu spójności (życie według *Reguły*), a ojcowskim i pełnym współczuciem zrozumieniem dla słabości ludzi, którym proponowany jest ten ideał. Historia reform benedyktyńskich ma z tego powodu jedną stałą cechę, mianowicie są to próby odzyskania równowagi i właściwej miary proponowanych przez *Regułę*, a później zatraconych. Następstwo dialektyczne momentów nawrócenie – upowszechnienie (i dekadencja) reformy wewnętrznej, pozwalają dostrzec proces, który można by opisać jako posuwanie się w dół po spirali. Jedną z najbardziej interesujących faz tego procesu dokonała się właśnie w epoce Wilhelma z Saint-Thierry.

Wiek XII otwiera szczyt chwały ruchu kluniackiego, a zamykają rodziny zakonów mendykanckich. Wydaje się, iż te dwa fakty stanowią (odpowiednio) punkt wyjścia i zakończenie schodzenia po spirali, które można postrzegać jako *decline and fall* ideału monastycznego (żeby użyć sformułowania przyjętego w terminologii mediewistów), chociaż termin „upadek” ma znaczenie definitywne, które w przypadku naszego tematu jest nie do przyjęcia.

W tej perspektywie zrodził się tytuł książki, celowo prowokacyjny, i w tej samej perspektywie można lepiej pojąć powody, dla których XII stulecie mogło być ukazane jako wiek „końca monastycyzmu”: nie dlatego, że on wtedy umiera (jest jasne dla wszystkich, jak bardzo jest on żywy po dziś dzień), lecz dlatego, że w ciągu wieków wyczerpywała się *historyczna* trafność jego przesłania, to znaczy trafność specyficznego modelu, jaki monastycyzm proponował ludziom w celu osiągnięcia doskonałości chrześcijańskiej.

Ten sam wiek XII jednak jest, paradoksalnie, punktem kulminacyjnym doświadczenia monastycznego, które w działalności takich osób jak Bernard z Clairvaux czy sam Wilhelm z Saint-Thierry, w pewien sposób uzyskuje swoje wypełnienie.

Z itinerarium monastycznego i duchowego Wilhelma, tego mnicha-coraz-bardziej-mnicha, wynika jego emblematyczność. Został mnichem, gdyż tak wybrał po ukończeniu szkół katedralnych; mnichem, mówiąc potocznie, tradycyjnym, w opactwach Saint-Nicaise a potem Saint-Thierry; następnie przeszedł do cystersów, stając się przedstawicielem nowej formy życia cenobitycznego. Przebył obydwie drogi, po których podążał monastycyzm XII w., aby wyjść z głębokiego kryzysu: najpierw drogę reformy polegającej na zmianach norm regulujących praktykę życia (dotyczących liturgii, posiłków, prawa itp.), a następnie drogę poszukiwania kontemplacyjnego, przemyślaną jednak przez niego w sposób oryginalny i autonomiczny.

Przechodząc przez poszczególne etapy życia Wilhelma, odczytując na nowo jego dzieła w kontekście jego epoki i w świetle powyższych rozważań, będzie można zweryfikować doniosłość i treść jego działalności oraz, równocześnie, przyjrzeć się historii monastycyzmu w XII stuleciu.

Jestem dłużnikiem Profesora Claudio Leonardiego, który zechciał i potrafił ukazać mi Wilhelma i poprowadzić mnie do odkrycia jego osoby. Jestem wdzięczny Profesorowi Ovidio Capitaniemu, który mnie wspierał i zachęcał oraz Profesorowi Raoulowi Manselliemu, mojemu pierwszemu mistrzowi w dziedzinie mediewistyki. Pragnę ponadto podziękować Profesorowi Girolamo Arnaldiemu, który włączył niniejszą pracę w serię wydawniczą prowadzonego przez niego Instytutu. Dziękuję wszystkim, którzy ofiarowali mi pomoc i radę. Szczególne podziękowania pragnę złożyć Profesorowi Gianni Danelliemu, który przeczytał krytycznie rękopis, Doktorowi Paolo Vianemu, który udzielił mi pomocnych wskazówek w czasie redakcji, i Doktor Giulii Ruo, która starannie i z uwagą przejrzała tekst przeznaczony do druku.

NOTA TŁUMACZA I WYDAWCY POLSKIEGO

Wiele lat już upłynęło od publikacji obecnej monografii w języku oryginalnym, tj. w języku włoskim (1988). Czas, kolejne studia na temat Wilhelma z Saint-Thierry potwierdzają jednak i weryfikują jakość książki, którą oddajemy do rąk polskich czytelników. W ostatnich kilku latach ukazały się również polskie tłumaczenia niektórych dzieł opata z Saint-Thierry, który do tej pory pozostawał mało widocznym tłem dla Bernarda z Clairvaux, a przecież był równie wybitnym myślicielem i teologiem XII wieku. Publikacja dzieła Ambroggio Piazzoniego, już znanego polskim czytelnikom, wydaje się interesującą propozycją nie tylko dla wąskiego grona osób, ale dla wielu środowisk, bo i sam bohater łączył w sobie wiele powołań.

W wydaniu polskim – zgodnie z sugestią Autora – uzupełniliśmy opisy bibliograficzne tych pozycji, które momencie w druku włoskiego oryginału monografii były w wydawniczych zapowiedziach.

Część tekstów źródłowych, które Autor analizuje, ukazała się również po polsku: *Polemika kluniacko-cysterska z XII wieku*. BERNARD z CLAIRVAUX, *Apologia do opata Wilhelma z Saint-Thierry*, PIOTR CZCIGODNY, *List 28 do Bernarda z Clairvaux*, HUGON z AMIENS, *Apologia, Traktat pewnego opata*, MNICH IDUNG, *Dysputa dwóch mnichów*, przekł. E. BUSZEWICZ, red. nauk. i wstęp M.T. GRONOWSKI, *ŹrMon 55*, 2010. Przekłady: *Postanowienia opatów zebranych na kapitule w Reims w 1131 roku* oraz *Listów Mateusza z Albano i odpowiedzi Wilhelma z Saint-Thierry* zostały wydane w: M.T. GRONOWSKI, *Spór o tradycję. Cluny oczyma swoich i obcych: pomiędzy pochwałą a negacją*, Kraków 2013 (*Źródła Monastyczne. Monografie, 1*), Aneks, s. 287–318 (przekł. E. BUSZEWICZ); ponadto: WILHELM z SAINT-THIERRY, *Złoty list (do Braci z Mont-Dieu)*, przekł. W. MOHORT-KOPACZYŃSKI, red. nauk. i wstęp P. CHOJNACKI OCIST., M.T. GRONOWSKI OSB, A.M. PIAZZONI, *ŹrMon 66*, 2013; PIOTR CZCIGODNY, *O cudach (De miraculis)*, przekł. W. MOHORT-KOPACZYŃSKI, red. nauk. i oprac. K. SKWIERCZYŃSKI, *ŹrMon 97*, 2020.

Z ważniejszych opracowań dostępnych po polsku, a odnoszących się do problematyki podejmowanej w niniejszej monografii, trzeba wskazać na: G.M. CANTARELLA, *Comites aulae coelestis. Studia z historii, kultury i duchowości Cluny w średniowieczu*, przekł. A. HAASE i in., red. nauk. M.T. GRONOWSKI, K. SKWIERCZYŃSKI, *ŹrMon 47*, 2009; D. IOGNA-PRAT, *Ład i wykluczenie: Cluny i społeczność chrześcijańska wobec herezji, judaizmu i islamu (1000–1150)*, tłum. W. KOSIOREK, Kraków 2013 (*Źródła Monastyczne. Monografie, 2*); M. PACAUT, *Dzieje Cluny*, przekł. A. ZIERNICKI, red. nauk. M.T. GRONOWSKI, przedmowa D. RICHE, *ŹrMon 55*, 2010.